

17. מרוץ הלפיד

המתח בין 'בית' ל'חוץ' מוכר היטב מהיומיום; כדי להבינו אין שום צורך להתעמק במחשבה סטרוקטורליסטית המעמידה את הניגודים הבינאריים כיסוד לאמירה הספרותית והתרבותית; כדי להבינו צריך פשוט לחוותו. ואם רוצים להביע... פעם הייתי מביע אותו באמצעות שירם של יוסף דר וחיים גורי 'פנס בודד' (לחן סשה ארגוב): "היה היה פנס בודד בקצה שכונה / והוא האיר את ילדותנו הקטנה...", וכאן מספר השיר על המשחקים התמימים שנערכו בחוץ, עד שקול מסוים הפריע את גן העדן התמים: "...היה קולה של אמא רץ בתחנוני / הביתה בוא לארוחה כבר מאוחר / כבר זמן לשכב לישון צריך לקום מחר...". היש צורך בהסבר? כדי לקום מחר בבוקר צריך בית, צריך אימא. אבל הלב רוצה החוצה. ואם בחוץ נשמע קולה של אימא, אז אולי החוץ איננו כל כך חוץ. דווקא בקצה השכונה, באיזשהו קו גבול (עבה!) נמצא פנס שופך אור; אין שם חושך! גם בבית אין חושך, אחרת אי אפשר היה לאכול, עד שצריך לשכב לישון יש אור; אור מתחרה באור, ועל אור בבית ובחוץ עוד ידובר בהמשך ספרו של יצחק שפירא 'ירושלים מחוץ לחומה' כולל תיאור של מנהגי ירושלים לאורך השנה.¹ בפרק 'חנוכה' המשפט הפותח הוא: "החנוכה הגלותית, הנהוגה בבתי ישראל, איננה חורגת מד' אמותיה של המשפחה". אחר כך מובא תיאור טבע של החורף בגלות המזרח-אירופית:

זכורה העיירה: בחוץ משתוללת סופת שלג. סדין לבן מכסה את כל הארץ ומלביש כל עץ ושיח. טובעים הבתים בשלג. הכול קופא. נהר ונחל גם יחד. הגרו הציפורים ואת קניהן נטשו. נדמו גם הצפרדעים. רק מפעם לפעם משמיע העורב צריחת 'קרא-קרא' כאילו בא להגיד לאדם שהעולם איננו עדיין הפקר.

ורק אחר כך, כשהקורא היטיב להשתכנע שהטבע מכריח את האדם להיכנס פנימה, מסופר איך נראה החג בפנים:

בבית חוגגת המשפחה את חג החנוכה; מודלקים הנרות. האם עסוקה בטיגון הלבבות, כשהבנים עוזרים על ידה. האב שקוע, ראשו ורובו, במשחק ה'שח מט' עם האורחים, ומראה את מומחיותו באישקוקי, כבסוגיה מסובכת. הילדים המשוחררים מחצית היום מה'חדר', מסתכלים כלפי אביהם ב'מלחמה' זו, וכשהיא מסתיימת בניצחון האב – מתפנים כולם לשיחות על חיי המשפחה. גם הנרות הצנומים כאילו משתתפים באידיליה זו. ואף שאורותיהם קטנות – מספרים הם גדולות: על

1. יצחק שפירא, ירושלים – מחוץ לחומה, ירושלים תש"ח, עמ' 194-196.

החשמונאים, גבורותיהם וניצחונותיהם במולדת הרחוקה־קרובה, ב'ארץ נחלי מים עינות ותהומות יוצאים בבקעה ובהר.

מתיאור המצב הכל־כך אירופי הזה (דזק, אפילו תיאור הארץ שלנו 'ארץ נחלי מים עינות ותהומות', הוא תיאור שבעצם מזכיר את אירופה!) הוא עובר לתנוכה בירושלים של שנת תש"ח:

אולם החנוכה שבארץ היא אוניברסלית, חוזרת לכל פינה וסדק, לבית ולרחוב, לבית מסחר ולמשרד. שמחת חג השחרור נסוכה על הכול, ועל אחת כמה וכמה בירושלים. העיר כאילו נטלה תשעה קבין שמחה, יען כי 'מודיעים' מולדת החשמונאים, שחמישה עשר מילים מבדילים בינה ובין הבריה (פסחים צ"ג), ובית מקדשה שטוהר מן הטמאים עושים אותה ל'מחותן' העיקרי בחגיגה הזאת....

המתח בין חוץ לפנינים בהתייחס לחנוכה הובהר כאן מעל ומעבר לכל ספק. חנוכה בארץ פורצת החוצה (אוניברסלית!?) גם בירושלים; אבל היסוד לכך הוא שבארץ־ארצנו נמצא משהו שמאוד מאוד קשור לחוץ, והוא נוכחותה של מודיעין.

מודיעין כמרכז כובד לחנוכה הארץ־ישראלית הוא מושג יסוד בתרבות הציונית, והיא זו – בין השאר – שהפכה את חג הבית הגלותי לחג ציוני כל־כך. חנוכה זו, חנוכה מודיעין היא; מטבע הדברים היא מתחברת למפעל הציוני הגורס השבת עטרה ליושנה באמצעות השאיפה לחדש בה את היישוב; זהו האתגר האמתי – חדש ימינו כקדם. שורות הסיום של רשימתו של יצחק בן צבי שסייר באזור בראשית המאה העשרים משקפות חוויה ציונית מוכרת: "אני מביט סביבי, מסתכל בכל פינה – אין כלום..."² ואלעזר שמאלי ב'אל קברות החשמונאים' מביע עצב ותקווה:

ים ירק מסביב ושפע תפוחי זהב. הקטיף בעצם תקפו. אך מה רבים עוד שטחי הבור המשתרעים לעינינו משני העברים! שקמה עקומת נוף מזדקרת כאי זעיר ירקרק בים השממה... אלפי שנים מחכה האדמה בשממונה. מתי תחוש סוף סוף גם היא את מגע המחרשה? מתי סוף תשוב לרוות את זעת בניה?³

אכן, ה'שממה' (על השימוש במושג הזה דווקא בהחלט ניתן להתווכח), בחבל ארץ כה משמעותי מבחינת הזיכרון הלאומי, לא הותירה את הלבבות הציוניים אדישים; היא תועדה ספרותית, והשפיעה על החזון והמעש. תמצית החזון הובעה כמדומה בזמר העברי; אברהם ברוידס היטיב לנסחה בהשתמשו בלשון ציווי המקראי 'כי תבוא', בהגבהת 'מודיעין' ל'הר', ובמיוחד בשימוש

2. יצחק בן צבי, 'סיור במולדת החשמונאים', זכרונות ורשומות, מהנעורים עד 1920, ירושלים תשכ"ו, עמ' 154.

3. אליעזר שמאלי, בני היורה, רמת גן 1969, עמ' 43.

בביטוי דלעיל 'שממה' שהיה כה חביב על מעצבי התודעה הציונית: "כי תבוא אל מודיעין... / והבאת שם גרעין / וטמנת הגרעין / ...בשממה של מודיעין... נס ברכה, נס הגרעין / הו! ויפרח ויפרח, / ויפרח הר מודיעין" (הולחן עלידי עמנאל עמירן; יש לחן גם של מרדכי זעירא). בטרם מדינה, היו ניסיונות ליישוב שלא עלו יפה, והנוכחות היהודית-ציונית בו לפני הקמת המדינה הצטמצמה לפעילות חינוכית ולטקסים חשובים ומשפיעים – טיולים בכלל ומסעות חנוכה בפרט שהיו מעין עליה לרגל חילונית,⁴ ולהם נוספו בימי המדינה (ליתר דיוק מיתש"ה) מרצ הלפיד שבהם נעסוק להלן. בסופו של דבר הוא נכבש במלחמת העצמאות:

...עוד לפני זמן מה החליטו אנשי הקרן הקיימת לרכוש את המקום הזה ולעשותו נחלה לעם. נעשו ניסיונות לקנות את הקרקע בסביבה, אך הדבר לא עלה בידי הקרן הקיימת. עתה (בשנת תשי"ב) נרכש השטח בדמו של הצבא העברי. כאן בקרבת שיך ע'רבאווי נפלו חללים אנשי צבא ישראל אשר שמרו על מקום קדוש זה...⁵

דם נתערב בדם, קרבות הגבורה של המקבים התקשרו לקרב הלא-פשוט שהיה בשיח' ע'רבאווי במבצע דני בקיץ תש"ח.

אכן, מודיעין היא זיכרון יקר שתרם תרומה שאין ערוך לה להתגבשות התודעה הציונית, ובה בעת לשינוי צביונו של חנוכה, שינוי שבמעין תנועה מעגלית השפיע מחדש על צביונה של התנועה הציונית וחוזר חלילה. אולם, עדיין יש לבדוק אחר הטקס המדויק שבו מתסיסים וגם משמרים את רוח מודיעין החשובה הזאת; מוטב לומר, אש מודיעין. אני יושב ומתבונן בתמונת נשיא המדינה יצחק בן צבי, הוא בן צבי שנזכר למעלה בדברו על ששממות מודיעין, המקבל את מרוץ הלפיד. אותי תמונה שכזו עדיין מרגשת. מדובר במרוץ הלפיד ממודיעין ומקצווי הארץ, אש מודיעין העוברת ממקום למקום עדיין עושה משהו, יש לה תפקיד. וגם מצעדי לפידים, לא אכחד זיכרון מצעד לפידים שבו השתתפתי בחוצות תל אביב של תחילת שנות השישים מעביר בי רעד עד היום. לפיד נקשר למודיעין, זהו סמל המועצה האזורית 'חבל מודיעין' שהוקמה ב-1950, וזהו שמו של היישוב הגדול בה. מסתבר שגם ההתיישבות הדתית בחבל מברכת על המרוץ. דומני שיש בשורה הבאה משהו יותר מפינקטי; מסתבר כי בחוברת לכבוד חגיגות עשרים וחמש שנה למושב של תנועת פאג'י (פועלי אגודת ישראל) 'מבוא מודיעין', מובא רקע היסטורי ובו תתיפרק על ההיסטוריה המודרנית של מודיעין. והנה, תתיפרק הזה פותח במרוץ הלפיד ולא

4. זאב וילנאי, **כפר החשמונאים (מודיעים בעבר ובזמן הזה)**, תל אביב תרפ"ה. לסקירה כללית על הנושא ראו: מולי ברוג, 'הגימנסיה חוזרת אל המקבים', **פנים: כתב עת לתרבות, חברה חינוך**, 45, 2008, עמ' 138-143.

5. אברהם ס', 'מודיעין, תקומה – ילקוט לחג האורים', **מתניים**, טז תשי"ג, עמ' 36.

בעלייה לרגל למוזיעין! אכן, יש להעברת הלפיד הבווער משמעות של הענקת אור המתאימה מאוד לרוחה של החוברת הזו.

האם מרוץ הלפיד הוא הדרך הנכונה לציון חנוכה? ודאי שיש צורך להתייחס לצור מחצבתו. הוא נקבע לקראת אולימפיאדת ברלין 1936:

מרוץ השליחים האולימפי היה ההמצאה המוצלחת מכולם, לפחות מבחינת השתרשותה במשחקים האולימפיים. את הרעיון הגה ד"ר קארל דים (חוקר ספורט גרמני, ומזכ"ל הוועדה המארגנת של אולימפיאדת 1936; אחראי להצלחת המשחקים הללו), ובחודש מאי 1934 אישר אותו הוועד האולימפי הבינלאומי. ב־20 ביולי 1936 הודלקה האש האולימפית באצטדיון הגדול באולימפיה הקדומה. לאחר מכן החל הלפיד האולימפי במסע בן 3000 ק"מ במשך 12 ימים עד הגיעו לברלין. יש לציין שהמרוץ, שמעולם לא היה חלק מהאולימפיאדות ביוון, אומץ וגויר על ידי מארגני המכביות בישראל. על פי הגרסה היהודית טקס הדלקת האש מתקיים באתר הקבורה של המכבים, וזאת לפי המסורת העברית המתחדשת.⁷

האם מרוץ לפיד שיש לו רקע שכזה ראוי לבוא בקהל מועדינו? לציון באורו את חנוכה? אינני יודע. אולי באמת את המכביות – אירועי הספורט היהודיים שתרמו כה רבות לגאווה הציונית יהודית, צריך היה ללוות בטקס מקורי בלי שמרוץ הלפיד יעבור גיור כזה או אחר. אבל מרוץ לפיד ממוזיעין בחנוכה דומה בעיניי כמשהו שונה. אני קצת מתנחם בכך שמרוץ הלפיד שלנו התחיל בחנוכה תש"ה, אחרי תבוסת הרשעים שינקו מלפיד אולימפיאדת ברלין ב־1936. מכל מקום, האור נצרך, העברתו נצרכת. אפשר לדבר על לפידים, לגיירם איכשהו, ולטעמי הדל אפשריות גם חנוכיות בחוץ, ככלות הכול, החנוכה שעל אדן החלון יושבת על אותו קו לימינאלי שבין פנים לחוץ. חנוכיות בפרהסיה שלנו היו דבר נפלא; במיוחד אהבתי את החנוכיות על מגדלי המים ועל גגות בתי הכנסת.⁸ כך היה גם בירושלים בתש"ח: "אי פה אישם נראות האורות של חנוכיות החשמל על גגות שונים ובבתי מסחר".⁹ אכן, בצד הצורך הדתי להפנות את מנורת החנוכה החוצה אל הפרהסיה הציבורית כדי שייראו נרותיה, כדי שהאור יצא החוצה ויהיה לאוניברסלי בלשונו

6. "Modi'im, the place of the beginning of the Chanukah story, became the choice location for the ceremony in which a torch is lit before Chanukah and then used to light other torches that are carried to all parts of Israel for the public kindling of the first light of Chanukah. The first such ceremony took place in December of 1944" (The Moshav Meor Modi'im, 25th Anniversary Journal 2001-1976, Mevo Modi'im 2001, p.2)

7. אודי כרמי, 'המשחקים האולימפיים במינכן ועיצוב תדמיתה החדשה של גרמניה', בתנועה, י (תשע"ג) עמ' 311.

8. כתבתי עליה: ישראל רוזנסון, 'על גגות תל אביב', מקור ראשון – מוסף שבת, 3.12.2010.

9. יצחק שפירא, ירושלים – מוהץ לחומה, ירושלים תש"ח, עמ' 195.

של יצחק שפירא שכתב את הקטעים היפים המשמשים יסוד לשורותיי, נאה הוא אור החשמל בחנוכיות שבחוץ, שהצבתן הפכה לנוהג. אבל, אודה ולא אבוש, גם לגבי חנוכיות פומביות שכאלו אינני משוחרר מהתלבטות. גודש חנוכיות חב"ד שבצמתיים דהיום נראה לי קצת מוגזם; חג חנוכה שבחוץ הופך לחיצוני מדי לטעמי, חנוכה נזקק למעט צניעות, אולי צריך להחזירו קצת הביתה.

ההתלבטות והמתח בין פנים לחוץ הם נחלתם של כל מועדינו. וכי מהי עלייה לרגל המממשת תוכן מרכזי ביותר של שלוש רגלים המכונים על שמה? האם חוויית החוץ – הדרך, ה'היות' בדרך, איננה חוויה מרכזית של החג? בחנוכה הדבר בולט במיוחד; תכניו מכתיבים פנים וחוץ; מבלי להאריך, החג צריך את הפנים והחוץ – הפנים חיזוק הבית פנימה והחוץ התמודדות עם החוץ במקומו שלו.

השיר 'פנס בודד' שבו פתחתי איננו נכלל בין שירי חנוכה; וכי מדוע שייכלל. ובכל זאת, יש בו משהו רב־ערך לענייננו. הפנס הנמצא בקצה, האור השרוי בגבול הופך את השכונה כולה למין בית, הגבול בין הבית והחוץ קצת מיטשטש, האור מקשר ביניהם. ומי יודע, אולי גם חנוכה פועל את פעולתו במין צורה שכזו.